

Листівка

Генріх Белль

Нікому з тих, хто мене знає, невтямки, навіщо я так пильно бережу якийсь там папірець, що не має жодної ціни і тільки будить марний спомин про один день із мого життя, надаючи мені слави сентиментальної людини. А хіба личить бути сентиментальним юрисконсультів текстильної фірми? Я боронюся під звинувачень у сентиментальності, кладучи наголос на тому, що це не просто собі папірець, а що він має силу документа. Справді, цей маленький прямокутний клаптик простого паперу формою, коли не розміром, скидається на поштову марку,— він тільки вужчий, довший і не має грошової вартості, як поштова марка, хоча теж стосується пошти. Понад краєм він обведений темно-червоною рамкою і червоною ж таки рисою переділений на два нерівні прямокутники; на меншому поставлено велике чорне "Р", а на більшому чорним-таки надруковано слово "Дюссельдорф" і число 634. Ото й усе, до того ж папірець давно пожовк, сливе геть вилиняв од часу, і от, змалювавши його так докладно, я нарешті зважусь його викинути — це звичайне повідомлення про вручення кореспонденції, з тих, які тисячами щодня наліплює на свої папери кожне поштове відділення.

Але цей паперовий клаптик — живий спомин про один день мого життя, справді незабутній день, хоч його стільки разів силувалися викреслити мені з пам'яті. Тільки вона в мене надто добра.

Спершу, коли я згадую той день, мені вчуваються пахощі ванільного пирога, що добуваються попід дверима до моєї спальні, повнячи її невидимою солодкою хмаркою і без слів кажучи мені про добре серце моєї матері: я попрохав її на перший день вакацій спекти мені ванільного пирога і ось, ледве прокинувшись, почув його дух.

Було пів на одинадцять. Я закурив сигарету, підсунув вище подушку і почав мріяти, що робитиму пополудні. Мені кортіло викупатись, і я розважив, що після сніданку подамся на пляж, трохи поплаваю, щось почитаю, покурю,— поки прийде моя маленька приятелька, з якою я мав стрітись о п'ятій.

Внизу на кухні мати сікла м'ясо, а як часом стукіт на хвилюку стихав, я чув, що вона тихенько поспівувала. То було щось церковне. Я почувався цілком щасливим. Напередодні я склав екзамен на підмайстра, мені трапилося добре місце на текстильній фабриці з перспективою дальшого підвищення, а тепер у мене були вакації — чотирнадцять днів вакацій, і то влітку! Надворі було гаряче, але я тоді ще любив спеку. Крізь щілини у віконницях я бачив те, що нас учили звати "пишнотою". Я бачив зелень дерев кругом нашого будинку, чув дзвінки трамваїв. Я радів на думку про сніданок. Ось до моїх дверей направила мати — послухати, чи я ще не встав: вона перейшла передпокій і спинилася під моєю кімнатою; на мить у господі стало зовсім тихо, і я вже хотів був покликати: "Мамо!", коли нараз залунав дзвоник. Мати подалась до виходу, і хутко по тому я почув напрочуд дзвінкий гомін унизу. Чотири, п'ять, шість

злетів того гомону, а потім із нього вирізнилися голоси: мати розмовляла з пані Курд, нашою найближчою сусідкою. Далі почувся чоловічий голос, і я зразу впізнав, що то обізвався листоноша, дарма що дуже рідко чув його мову. Листоноша вступив у передпокій, і мати спитала:

— Що там?

— Розпишіться отут-о, будь ласка,— сказав він.

По тому на хвилю стало дуже тихо. Врешті листоноша мовив:

— Красно дякую.

Мати причинила за ним двері, і я почув, що вона знов пішла до кухні.

Невдовзі після того я встав з ліжка й подався до ванної. Швиденько поголившись, я довго й пильно мився, а коли закрутив кран, почув, що мати заходилася молоти каву. Все було немовби в неділю, тільки що того дня я не ходив до церкви.

Ніхто не пойме віри, однак мені разом зробилося важко на серці. Не знаю чому, але важко. Млинок затих,— видно, мати змолотила каву. Я витерся, натяг штани й сорочку, взяв шкарпетки й черевики, зачесався й пішов до кімнати. На столі стояли квіти — пречудові рожеві гвоздики, усе було чисте, аж блищало, а на моїй тарілці лежала червона коробка сигарет.

Аж ось надійшла з кухні мати з кавою, і я одразу постеріг, що вона плакала. В одній руці в неї був кав—ничок, у другій — жмутик пошти, а очі їй були червоні. Я рушив їй назустріч, взяв у неї кавничок і, поцілувавши її в щок, мовив:

— Доброго ранку!

Мати глянула на мене й собі проказала:

— Доброго ранку, як спалося?

Вона силувалася осміхнутись, але так і не змогла.

Ми сіли, мати наллала в чашки кави, а я розпакував червону коробочку, що лежала на моїй тарілці, й закупив сигарету. Мені раптом відхотілося їсти. Я бовтав ложечкою в чашці, розколючучи молоко та цукор, і все поривався глянути на матір, та чогось щоразу миттю спускав очі.

— Що, прийшла пошта? — спитав я, але питання було ні до чого, бо матирина маленька червона рука лежала на стосику пошти, на газеті, покладеній зверху.

— Еге,— сказала вона й посунула стосик до мене. Я розгорнув газету, а мати тим часом узялась намазувати мені бутерброда. На першій-таки сторінці я побачив заголовок: "Нові ворожі підступи в Данцігському коридорі!" Такими заголовками вже, мабуть, з тиждень рясніли перші сторінки всіх газет. Далі пішли звістки про "постріли на польському кордоні", про "біженців, що покинули межі польського клаптя й переселились до райху".

Я одклав газету і взявся до реклами виноробної фірми, що їй ми подеколи давали замовлення, як ще жив батько. Там конче радилося громадянам якісь дуже цілющі марки ріслінгу. Я одклав і рекламу.

Мати вже злагодила мені бутерброд, поклала його на мою тарілку й мовила:

— Їж-бо що-небудь!

І раптом зайшлася плачем. Я був не годен на неї дивитися. Я взагалі не міг дивитися, як людина страждає,— і аж тепер мені сяйнула думка, що материне горе якось пов'язане з поштою. Доконче з поштою. Я погасив сигарету, одкусив шматочок бутерброда, взяв із столика листа й побачив, що під ним лежить ще й листівка. Та я якось не завважив наліпки — малесенького клаптика паперу, який я зберіг донині і який додає мені слави сентиментальної людини,— і взявся до листа. Лист був од дядька Еді. Він писав, що нарешті, по стількох роках тяжкої вчительської праці, дістав підвищення, але довелося заїхати в глушину, тож навряд чи вийде якесь поліпшення, бо йому попалися найзлиденніші сільські класи. Та й діти його послабли на коклюш, і від усього його нудить, самі знаємо чого. Ми знали, нас самих нудило. Багато кого нудило.

Я потягся до листівки, але її там уже не було. Мати взяла її і тримала перед собою, і я, вп'явшись очима у свій надкушений бутерброд, колотив каву й ждав.

Ніколи того не забуду. Так ревне мати плакала на моїй пам'яті лиш раз — як помер батько, а мені, пам'ятаю, і тоді не стало духу на неї дивитись. Щось ніби страх, якесь почуття, що йому я й назви не годен прибрати, не давало мені потішити матір.

Я спробував ще вкусити бутерброда, але він застряг мені в горлянці, бо я раптом зрозумів, що тільки якась біда зі мною могла так схвилювати матір. Вона сказала щось незрозуміле й простягла мені листівку — і аж тепер я побачив на ній наліпку: чотирикутник, обведений червоною рамкою і червоною ж таки рисою переділеним ще на два чотирикутники. На меншому стояло чорне товсте "P", а на більшому — слово "Дюссельдорф" і число 634. А взагалі, то була звичайнісінька листівка, адресована на моє ім'я. З другого боку там були написано:

"Пане Бруно Шнайдер!"

Вам належить з'явитися 5.8. 39 у Шліфенський військовий табір в Аденбрюці на восьми тижневе навчання".

Слова "Бруно Шнайдер", дата й "Аденбрюк" були надруковані на машинці, а решта все — в друкарні; внизу стояв чийсь кучерявий підпис, а проти нього надруковано: "Майор".

Тепер я знаю, що той кучерявий підпис нічого не важив: їх можна було хоч би скільки наштампувати на машині. Вся сила була в тій манісінькій наліпці, через котру матері довелося підписувати квитанцію.

Поклавши руку на материне плече, я сказав:

— Господи, на якихось нещасних вісім тижнів!

І мати й собі мовила:

— Ох, правда.

— На яких вісім тижнів,— ще раз сказав я, знаючи, що кажу неправду.

І мати втерла сльози й підхопила:

— Ну, звісно.

Обоє ми брехали, не тямлячи навіщо, одначе брехали і знали, що брешемо.

Я знову взявся до свого бутерброда, і зненацька мені свінуло, що сьогодні четверте,

взавтра о десятій я маю бути за три сотні кілометрів на схід звідсіля. Я відчув, що зблід, поклав шматок на стіл, звівся на ноги, не дбаючи, що погадає мати.

Я пішов до своєї кімнати, став коло письмового столу, висунув і знову засунув шухляду. Я водив очима по кімнаті, відчував, що щось скоїлося, та не знав, що саме. Кімната більше не належала мені. Оце й усе. Тепер я знаю це, а тоді робив дурниці, аби впевнити себе, що я тут господар. Але дарма я нишпорив у коробці з листами, дарма підрівнював книжки на полиці; ще не збагнувши до ладу, що роблю, я заходився пакувати в теку сорочки, білизну, рушники й шкарпетки, далі подався до ванної забрати своє голярське начиння. Мати все сиділа при столі. Вона більше не плакала. Мій надкушений бутерброд так само лежав на тарілці, а в чашці ще стояла невипита кава. Я сказав матері:

— Піду до Гісельбахів, зателефоную, о котрій відходить поїзд.

Коли я повернув од Гісельбахів, вибило дванадцятку. В передпокої пахло печенюю і кучерявою капустою, і мати взялася колоти кригу у ворочку до нашої маленької морозивниці.

Мій поїзд від'їздив о восьмій вечора, завтра о шостій я вже мав бути в Аденбрюці. До вокзалу було йти чверть години, та о третій я вже вирушив з дому. Я збрехав матері, що не знала, скільки треба їхати до Аденбрюка.

Останні години, перебуті дома, я погано пам'ятаю. Вони видаються мені довшими за весь той довгий час, що проминув, відколи я пішов із дому, а часу відтоді сплигло чимало.

Мені не в пам'ятку, що ми з матір'ю робили. Страва не смакувала нам. Мати невдовзі повідносила назад на кухню печеню, кучеряву капусту, картоплю й ванільне морозиво. Потому ми попили каву, що ще від сніданку стояла накрита жовтим ковпаком, і я закурив; час од часу ми перемовлялись кількома словами.

— На вісім тижнів,— казав я.

І мати все потакувала:

— Еге ж, еге ж, правда,— і більше не плакала.

Три години поспіль ми брехали одне перед одним, аж поки врешті мені не стало терпцю. Мати поблагословила мене, поцілувала в щоку і, я знав, коли двері за мною зачинилися, вкинулася в плач.

Я пішов на вокзал. Там стояла метушня. Був саме час вакацій; усюди снували засмагли, веселі люди. Я випив пива в почекальні і десь о пів на четверту надумався зателефонувати своїй приятельці, з котрою мав стрітися на пляжі.

Ще не набравши номера — діркуватий нікельований диск обкрутився й знову став на місце лишень п'ять разів,— я враз пожалкував, що телефоную, одначе таки набрав і останню, шосту, цифру. Її голос запитав:

— Хто біля телефону?

Я хвилю помовчав, потім поволі сказав:

— Бруно,— і спитався: — Чи ти могла б приїхати? Мене викликають на комісію.

— Зараз? — поспитала вона.

— Так.

Вона якусь мить міркувала, і в телефон до мене долинали голоси її родичів; щось балакалося за гроші на морозиво.

— Гаразд,— озвалась моя приятелька,— я приїду. На вокзал?

— Так,— сказав я.

Вона з'явилась дуже хутко, а я ще й досі не знаю, дарма що ось уже десять років, як вона моя дружина,— я й досі не знаю, чи не каятись мені, що я тоді їй зателефонував. Як не є, а вона притримала мені місце у фірмі, вона, коли я вернувся додому, знову збудила до життя моє завмерле шанобство, і, власне, їй я завдячую тим, що моя службова кар'єра з можливості стала дійсністю.

Але тоді я й з нею не лишився стільки, скільки міг би. Ми пішли в кіно, і там, у порожній і нестерпно паркій залі, я в темряві цілував її, хоч мені й не дуже хотілося.

Я цілував її багато разів, та о шостій уже подався на перон, хоч до восьмої мав ще доволі часу. На пероні я ще раз поцілував її і ввійшов у вагон якогось поїзда, що мався їхати на схід...

Відтоді я не можу без болю в душі бачити пляжів. Сонце, вода, веселі обличчя здаються мені несправжніми, і я волю сам-один у дощ тинятися містом чи піти десь у кіно, де мені вже нікого не треба буде цілувати.

Можливості моєї кар'єри у фірмі ще не вичерпані. Я можу навіть вийти на директора і, певне, таки й буду ним — за законом парадоксальної інерції. Бо всі довкола мають тверду гадку, що я вболіваю за фірму і зможу зробити щось задля її розквіту. Та мені байдуже за фірму, і я не збираюся нічого для неї робити...

З глибокою задумою дивлюся я час від часу на маленький папірець, що так круто повернув усе моє життя.

Влітку, коли фірма провадить екзамени на підмайстрів і наші учні, сяючи, приходять вислухувати моє віншування, я щоразу мушу їм казати маленьку промову, у якій чимале місце посідають слова "можливості службового просування".